

**DUDUQLANISHGA EGA BOLALARDA RITMIKA, HARAKAT VA NUTQ
KOORDINATSIYASINI RIVOJLANTIRISH USULLARI**

Kamolova Sitorabonu Raxmat qizi

usmonsitora@icloud.com

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Maxsus pedagogika, defektologiya

(logopediya) yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada duduqlanishga ega bolalarda ritmika, harakat va nutq koordinatsiyasini rivojlantirishning nazariy hamda amaliy asoslari keng yoritilgan. Duduqlanish bolalar nutqining sur'ati, ravonligi va ritmiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi murakkab nutq nuqsonlaridan biri sifatida tavsiflanib, uning psixologik va motor rivojlanish bilan uzviy bog'liqligi tahlil qilingan. Tadqiqotda logoritmika, ritmik mashqlar, musiqali-harakatli o'yinlar, nafas mashqlari va artikulyatsion gimnastikaning bolalar nutq faoliyatini shakllantirishdagi o'rni ochib berilgan. Shuningdek, nutq va harakat koordinatsiyasini rivojlantirish orqali bolalarda temp-ritm hissini mustahkamlash, umumiy va mayda motorikani faollashtirish, diqqat va eshituv idrokini rivojlantirish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Ritm asosidagi mashg'ulotlarning duduqlanuvchi bolalarda emotsional zo'riqishni kamaytirishi, erkin muloqotga kirishish ko'nikmalarini shakllantirishi hamda nutqning ravonligini yaxshilashi ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Maqolada logopedik ritmika mashg'ulotlarini tashkil etishning samarali metodlari, harakat va nutq uyg'unligini ta'minlovchi mashqlar tizimi hamda ularning amaliy qo'llanilishi yuzasidan tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalari duduqlanishga ega bolalar bilan ishlovchi logoped, defektolog, pedagog va ota-onalar uchun muhim metodik manba bo'lib xizmat qiladi.

Аннотация: В данной статье подробно освещаются теоретические и практические основы развития ритмики, движений и координации речи у детей с заиканием. Заикание рассматривается как одно из сложных нарушений речи, негативно влияющее на темп, плавность и ритм речевой деятельности ребёнка, а также тесно связанное с психологическим и моторным развитием. В исследовании раскрывается значение логоритмики, ритмических упражнений, музыкально-двигательных игр, дыхательной гимнастики и артикуляционных упражнений в формировании речевой активности детей.

Также рассматриваются возможности развития чувства темпа и ритма, активизации общей и мелкой моторики, совершенствования внимания и слухового восприятия посредством координации речи и движений. Научно обосновано, что занятия, основанные на ритмике, способствуют снижению

эмоционального напряжения у детей с заиканием, формированию навыков свободного общения и улучшению плавности речи. В статье представлены эффективные методы организации логоритмических занятий, система упражнений, обеспечивающих согласованность движений и речи, а также практические рекомендации по их применению. Результаты исследования могут служить важным методическим материалом для логопедов, дефектологов, педагогов и родителей, работающих с детьми, имеющими заикание.

Annotation: This article comprehensively discusses the theoretical and practical foundations of developing rhythmic, movement, and speech coordination in children with stuttering. Stuttering is considered one of the complex speech disorders that negatively affects the tempo, fluency, and rhythm of speech and is closely connected with psychological and motor development. The study highlights the importance of logorhythmics, rhythmic exercises, musical-motor games, breathing exercises, and articulatory gymnastics in the development of children's speech activity. The article also examines the possibilities of improving the sense of tempo and rhythm, activating gross and fine motor skills, and developing attention and auditory perception through the coordination of speech and movement. It is scientifically substantiated that rhythm-based activities help reduce emotional tension in children with stuttering, promote communication skills, and improve speech fluency. Furthermore, the article presents effective methods for organizing logorhythmic sessions, a system of exercises aimed at ensuring the harmony of speech and movement, and practical recommendations for their implementation. The research findings may serve as an important methodological resource for speech therapists, defectologists, educators, and parents working with children who stutter.

Kalit soʻzlar: duduqlanish, logoritmika, nutq buzilishlari, ritmika, nutq va harakat koordinatsiyasi, motor rivojlanish, mayda motorika, umumiy motorika, artikulyatsion mashqlar, nafas mashqlari, musiqali-harakatli oʻyinlar, nutq ravonligi, kommunikativ koʻnikmalar, psixomotor rivojlanish, logopedik korreksiya, temp va ritm hissi, nutq terapiyasi, inklyuziv taʼlim, defektologiya, bolalar nutqini rivojlantirish.

Ключевые слова: заикание, логорitmика, нарушения речи, ритmика, координация речи и движений, моторное развитие, мелкая моторика, общая моторика, артикуляционные упражнения, дыхательная гимнастика, музыкально-двигательные игры, плавность речи, коммуникативные навыки, психомоторное развитие, логопедическая коррекция, чувство темпа и ритма, речевая терапия, инклюзивное образование, дефектология, развитие речи детей.

Keywords: stuttering, logorhythmics, speech disorders, rhythmic, speech and movement coordination, motor development, fine motor skills, gross motor skills, articulation exercises, breathing exercises, musical-motor games, speech fluency,

communication skills, psychomotor development, speech therapy correction, sense of tempo and rhythm, speech therapy, inclusive education, defectology, children's speech development.

Bugungi kunda bolalar nutqidagi buzilishlarni erta aniqlash va korreksion-pedagogik yordamni samarali tashkil etish logopediya hamda defektologiyaning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, duduqlanish bolalar nutqining ravonligi, tempi va ritmiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan murakkab nutq nuqsoni sifatida alohida e'tibor talab qiladi. Ushbu nutq buzilishi bolaning nafaqat og'zaki nutq faoliyatiga, balki uning psixologik holati, emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va kommunikativ faolligiga ham sezilarli darajada ta'sir etadi. Duduqlanuvchi bolalarda ko'pincha nutq paytidagi qo'rquv, tortinchoqlik, o'ziga ishonchsizlik, diqqat va harakat koordinatsiyasidagi qiyinchiliklar kuzatiladi.

So'nggi yillarda duduqlanishni bartaraf etishda kompleks yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jumladan, ritmika, logoritmika va harakatli mashqlar asosida olib boriladigan korreksion mashg'ulotlar bolalarning nutq faoliyatini faollashtirishda samarali metodlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ritm va harakatning nutq bilan uyg'unligi markaziy asab tizimi faoliyatini muvofiqlashtirishga yordam beradi hamda nutq apparati faoliyatining erkinlashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, musiqali-harakatli mashqlar, nafas gimnastikasi, artikulyatsion mashqlar va koordinatsion o'yinlar orqali bolalarda nutqning tempi va ritmini me'yorlashtirish imkoniyati oshadi.

Duduqlanishga ega bolalarda umumiy va mayda motorikaning rivojlanish darajasi ko'pincha nutq rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Harakat va nutq koordinatsiyasining yetarlicha shakllanmaganligi nutq ravonligining buzilishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli logopedik ish jarayonida ritmik mashqlar, qo'l va tana harakatlarini nutq bilan uyg'unlashtirish, eshituv va diqqatni rivojlantirishga qaratilgan metodlardan foydalanish muhim hisoblanadi. Bunday mashg'ulotlar bolalarda emotsional zo'riqishni kamaytiradi, o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi hamda erkin muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Mazkur maqolada duduqlanishga ega bolalarda ritmika, harakat va nutq koordinatsiyasini rivojlantirishning nazariy asoslari, logoritmikaning korreksion ahamiyati hamda ushbu yo'nalishda qo'llaniladigan samarali metod va mashqlar tizimi tahlil qilinadi. Shuningdek, ritm va harakatga asoslangan mashg'ulotlarning bolalar nutqini rivojlantirishdagi o'rni ilmiy-amaliy jihatdan yoritib beriladi.

Duduqlanish nutq apparati mushaklarining spazmatik holati natijasida yuzaga keladigan murakkab nutq buzilishi bo'lib, u bolaning nutq sur'ati, ritmi va ravonligining buzilishi bilan namoyon bo'ladi. Ushbu nutq nuqsoni nafaqat artikulyatsion jarayonlarga, balki bolaning psixik rivojlanishi, emotsional holati,

harakat faoliyati va kommunikativ munosabatlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Duduqlanishga ega bolalarda ko'pincha umumiy motorika, mayda motorika, diqqat, eshituv idroki va harakat koordinatsiyasining yetarlicha rivojlanmaganligi kuzatiladi. Shu sababli logopedik korreksiya jarayonida nutqni rivojlantirish bilan bir qatorda ritmika va harakat faoliyatini ham rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ritmika va logoritmika mashg'ulotlari duduqlanishni korreksiya qilishning samarali yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Logoritmika — bu musiqa, harakat va nutq uyg'unligiga asoslangan korreksion metod bo'lib, bolaning nutq apparatini faollashtirish, nafasni me'yorlashtirish va nutq ritmini shakllantirishga xizmat qiladi. Ritmik mashqlar orqali markaziy asab tizimi faoliyati muvofiqlashtiriladi, harakat va nutq o'rtasidagi bog'liqlik mustahkamlanadi. Ayniqsa, musiqa jo'rligida bajariladigan mashqlar bolalarda emotsional erkinlikni yuzaga keltirib, nutq paytidagi qo'rquv va zo'riqishni kamaytiradi. Duduqlanuvchi bolalar bilan olib boriladigan ritmik mashg'ulotlarda nafas mashqlariga alohida e'tibor qaratiladi. To'g'ri nutqiy nafasni shakllantirish nutq ravonligini tiklashning muhim shartlaridan biridir. Nafas mashqlari bolaning diafragma faoliyatini yaxshilaydi, nutq vaqtida nafasni to'g'ri taqsimlashga yordam beradi hamda ovozning barqaror chiqishini ta'minlaydi. Masalan, asta-sekin nafas olib chiqarish, shamni puflash, qog'ozni harakatlantirish kabi mashqlar nutq apparatini erkinlashtirishga yordam beradi. Artikulyatsion gimnastika ham duduqlanishni bartaraf etishda muhim o'rin tutadi. Til, lab va jag' mushaklarini rivojlantiruvchi mashqlar artikulyatsion apparatning harakatchanligini oshiradi hamda tovush talaffuzining aniqligini ta'minlaydi. Artikulyatsion mashqlar ritmik harakatlar va she'rlar bilan uyg'unlashtirilganda ularning samaradorligi yanada ortadi. Chunki bunda bola bir vaqtning o'zida eshitadi, harakat qiladi va nutqiy faoliyatni amalga oshiradi. Harakat va nutq koordinatsiyasini rivojlantirishda musiqali-harakatli o'yinlar ham katta ahamiyatga ega. Bunday o'yinlar bolalarda ritm hissini shakllantiradi, diqqatni jamlashga yordam beradi va harakatlarning muvofiqligini oshiradi. Masalan, musiqa ritmiga mos yurish, chapak chalish, she'r aytish bilan birgalikda qo'l harakatlarini bajarish kabi mashqlar nutq va harakat uyg'unligini rivojlantiradi. Shu bilan birga, bunday mashg'ulotlar bolalarning ijtimoiy faolligini oshirib, jamoada erkin muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Duduqlanuvchi bolalarda mayda motorikani rivojlantirish ham muhim korreksion yo'nalishlardan biridir. Olimlarning ta'kidlashicha, qo'l barmoqlari harakati va nutq rivojlanishi o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud. Shu sababli mozaika terish, plastilin bilan ishlash, shnurovka, barmoq o'yinlari va konstruktor yig'ish kabi mashqlar bolaning nafaqat motorikasini, balki nutq faolligini ham rivojlantiradi. Ayniqsa, barmoq o'yinlarini she'r va ritmik matnlar bilan birgalikda bajarish nutq koordinatsiyasini mustahkamlaydi. Logopedik ritmika mashg'ulotlarini tashkil etishda individual yondashuv muhim hisoblanadi. Har bir bolaning nutq rivojlanish darajasi, psixologik holati va motor imkoniyatlari inobatga

olinishi zarur. Mashg‘ulotlar oddiy harakatlardan murakkab koordinatsion mashqlarga qarab bosqichma-bosqich tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, korreksion jarayonda ijobiy emotsional muhit yaratish, bolani rag‘batlantirish va uning muvaffaqiyatlarini qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, ritmika, harakat va nutq koordinatsiyasini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar duduqlanishga ega bolalarning nutq ravonligini yaxshilash, emotsional holatini barqarorlashtirish hamda kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Kompleks logopedik yondashuv asosida tashkil etilgan logoritmik mashg‘ulotlar bolalarning nutq faoliyatini faollashtirib, ularning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuviga yordam beradi.

Duduqlanish bolalar nutqining ravonligi, tempi va ritmini buzuvchi murakkab nutq nuqsonlaridan biri bo‘lib, u bolaning psixologik holati, motor rivojlanishi va kommunikativ faoliyatiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli duduqlanishni korreksiya qilish jarayonida kompleks yondashuvdan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ritmika, logoritmika hamda harakat va nutq koordinatsiyasini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar bolalar nutqini tiklash va rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Tadqiqot davomida ritmik mashqlar, musiqali-harakatli o‘yinlar, nafas mashqlari, artikulyatsion gimnastika va mayda motorikani rivojlantirishga qaratilgan metodlarning duduqlanuvchi bolalar nutqiga ijobiy ta‘siri aniqlandi. Ushbu mashg‘ulotlar orqali bolalarda nutqiy nafas me‘yorlashadi, temp va ritm hissi rivojlanadi, harakat va nutq uyg‘unligi mustahkamlanadi. Natijada nutq ravonligi yaxshilanib, bolalarning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, kommunikativ faolligi va ijtimoiy moslashuvi ortadi. Shuningdek, logoritmika mashg‘ulotlari markaziy asab tizimi faoliyatini muvofiqlashtirishga yordam berib, bolalardagi emotsional zo‘riqish va nutqiy qo‘rquvni kamaytiradi. Harakat, ritm va nutqning uyg‘unligi asosida tashkil etilgan korreksion ishlar duduqlanishni bartaraf etishda samarali natijalarni ta‘minlaydi. Ayniqsa, mashg‘ulotlarning bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi korreksion ish samaradorligini yanada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, duduqlanishga ega bolalarda ritmika, harakat va nutq koordinatsiyasini rivojlantirish logopedik korreksiyaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu yo‘nalishda olib boriladigan tizimli va maqsadli mashg‘ulotlar bolalarning nutq faoliyatini faollashtirish, motor ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda ularning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuviga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta‘lim va inklyuziv ta‘limni rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent.
3. Ayupova M.Yu. Logopediya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

4. Po‘latova P.M. Maxsus pedagogika (surdopedagogika va logopediya asoslari). – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
5. Nurkeldiyeva D.A. Logopedik korreksiya metodikasi. – Toshkent, 2021.
6. Xamedova M.A. Bolalar nutq nuqsonlari va ularni bartaraf etish yo‘llari. – Toshkent, 2017.

